

Николай Калайджиев

ДО ДРАВА И ОТВЪД

ДНЕВНИК НА ЕДИН БЪЛГАРСКИ ОФИЦЕР

БЪЛГАРСКА ИСТОРИЯ

- © Николай Калайджиев, *автор*
- © Александър Стоянов, *редактор*
- © Русанка Огринска, *коректор*
- © Николета Карайончева, *графично оформление и корица*

За корицата е използван фрагмент от картината „Боят при Драва-Соболч“ на Димитър Пюдженов, предоставена от Националния военноисторически музей.

„БИ 93“ ООД
София, 2019 г.

ISBN: 978-619-7496-22-2

Николай Калайджиев

ДО ДРАВА И ОТВЪД

ДНЕВНИК НА ЕДИН БЪЛГАРСКИ ОФИЦЕР

София
2019

Посвещавам на моя дядо.

Иван Калчев, внук на Николай Калайджиев

В къщата на хазяите от Капошвар с колега офицер.
Николай Калайджиев е по-високият.

Николай Стефанов Калайджиев е роден на 16 април 1920 г. в Стара Загора. Семейството е едно от малкото оцелели след клането по време на Освободителната война. Баща му Стефан Желев е участник във войните за национално обединение, награден с орден „За храброст“ и един за заслуги по време на Балканските войни и орден „За храброст“ I степен по време на Първата световна, заслужен при битките за Битоля¹. Николай Калайджиев учи в Мъжката гимназия в Стара Загора, но е изключен за участие в протестите против Ньойския договор. Завършва в Сливен. Страстен турист от младежките си години, с удоволствие обикаля България.

Висшето си образование семестриално завършва в София. Учи право, но не може да се дипломира заради събитията около 9 септември 1944 г. Среща на гарата в София свой познат, който, без да се спира, го предупреждава да се връща веднага, защото го търсят. Записва се в школата за запасни офицери и е разпределен на турската граница в прикриващата Първа армия. По чудо се отървава от чистките на офицерите от царската армия.

Участва във Втората световна война. Не чувства, както и целият български народ, войната като своя. Не проявява особен ентузиазъм. За него, както и за повечето войници, фронтовата линия е място колкото за проява на героизъм, толкова и на борба за оцеляване. Николай Калайджиев полага всички усилия, за да облекчи живота на войниците от своя възвод при тежките полеви условия. Осигурява храна и подслон на хората си. Успява да запази човешкото в себе си, въпреки варварщината, на която е свидетел.

¹ Награден със Знак на военния орден „За храброст“, I ст., зап. № 193/1916 г. по 2-ра пехотна дивизия, за проявена храброст в боевете южно от гр. Битоля, ДВИА, ф. 40, оп. 1, а.е. 101, л. 144. Бел. ред.

След войната работи най-тежката работа, защото е преследван от режима. Изкарва по честен път прехраната си първо като земеделец, а след национализацията на земята работи в държавно предприятие като заварчик. След пенсионирането си остава свързан със земята и отдава силите си, за да превърне в райско кътче малка къщурка и разпределеното му парче земя в най-неплодородната и суха част на покрайнините на Стара Загора. Отглежда лози и прехранва семейството си, докато има сили. Успява да отгледа една дъщеря и двама внуци. Остава до края на живота си честен човек, с постоянно чувство за хумор, голям патриот и обичан от многото си приятели и роднини. Умира в съня си на 18 март 1999 г.

Нещо като преговор

Омразата, която имах към войната цели 40 години, просто не ми даваше да препиша малкото стенографско тефтерче, което, там, на фронта, пишех всеки ден на кобура на пистолета си.² С това аз съм написал една много кратка история на моя взвод, тъй като сега съм забравил много случки от живота по време на войната. Но това далеч не е история на Първа армия в Унгария, защото аз като взводен командир можех да виждам най-много до ротата и нейните действия. Написах това най-вече заради моите внуци, които много често ме карат да им говоря за войната. За мен лично тя остана един спомен в живота. Отвори ми очите да виждам човешката жестокост и ако не е много силно – човешката глупост. Да водиш война, това значи да избиваш най-годните мъже на един народ и да унищожаваш това, което поколения са градили с много труд и любов.

7 декември 1984 година
Стара Загора

² Настоящото издание запазва в голяма степен автентичния изказ на автора. Стилните редакции са минимални и са само за улеснение на читателя. Бел. ред.

Някои спомени от войната като взводен командир на Втори взвод от Първа тежкокартечна рота от 12-и пехотен полк, отделение 85113

Само от няколко дни 12-и пехотен полк се беше завърнал от турската граница, войниците отидоха в малка отпускателна зона по селата си. На **18 ноември 1944 г.** се получи заповед от командването полкът да се включи в състава на 8-а Тунджанска дивизия, да мобилизира бързо състава си и да замине на фронта. Почна трескава подготовка, приемаха и подбираха коне за обоза и ротите, които имаха нужда от тях, почистваха и стягаха оръжията, необходими за войната. Войниците облякоха военните униформи, раздаде се въоръжението на всеки според обучението му, даваха се няколко наставления за последния поход, който предстоеше последните няколко дни. И така без много бавене мобилизацията беше завършена, съставът на хората беше попълнен и оставаше само да се чака заповед за тръгване. Аз бях назначен за взводен командир в 1-ва тежкокартечна рота на 2-ри взвод, която имаше 29 души с мен, 4 тежки картечници, 4 двуколки, теглени от четири коня.

Какво всъщност беше един тежкокартечен взвод? Той има 4 отделения, всяко отделение има състав от 6 души, а именно командир на отделението, мерач, помощник-мерач, носач, подносач и коневод. Или в отделенията 24 души, двама санитарни носачи с носилка, един подофицер, който в случай командва две картечници, ако взводът е разделен на по-широко разстояние, един войник за свързка и взводен командир. Тежкокартечна-

та рота има три взвода или 12 картечници. Боен обоз от 4 каруци, които носят патрони, и гомакински обоз, който се занимава с прехраната на ротата, има подвижна кухня и няколко каруци. Ротата се командва от ротен командир и общо ротата има 4-има офицери и около 120 души войници. Тя влиза в състава на дружината, където има три пехотни роты, една тежкокартечна рота, една минохвъргачна рота и един свързочен взвод, командвана от командир на дружината³. Три такива дружини образуват полк, командван от командир на полк. Всеки полк има номер и име, има и нашият – **XII пехотен Балкански**, участвал и в първите войни, където е служил и моят баща (Стефан Желев).

И така на **24.XI.1944** г. подготовката беше завършена, дружината стоеше на плаца пред казармата в пълно бойно снаряжение и въоръжение включително и конете. Местните ръководители на Отечествения фронт (ОФ) направиха митинг, раздадоха някои подаръци като цигари, чорапи, кърпи и др., пожелаха да бием врага, да стигнем Берлин и да се върнем живи и здрави. Дигаха се лозунги „Смърт на фашизма“, „Да живее... този и този“ и останаха тук, а дружината пое тежкия път към фронта.

Товаренето стана на гарата много бързо в конските вагони, постлани с ръженка, войниците налягаха по нея, едни заспаха, други мислеха по-нашироко, тихо споделяха някои свои грижи и това, което им носеше много изненади. Едни имаха вид на уплашени, други мечтаеха за приключения или общо казано, всеки си шета на ума си.

На **25.XI** рано сутринта дадоха път на военния ешелон и бавно потеглихме на запад, като оставихме рогния край зад гърба си. По гарите движение на хора и вой-

³ Дружината в армията на Третото българско царство е еквивалент на съвременния батальон. Бел. ред.

ници, задържане на ешелона тук и там, но до вечерта бяхме в София. Нищо особено нямаше този ден освен умората от пътуването.

Влакът, макар и бавен, достигна Сливница и Драгоман. Тук беше и краят на нашата територия, направихме малко престой, най-вероятно да имаше и някоя проверка и отново влакът запухтя на запад, напускайки родната българска земя, и навлязохме в Югославия.

В нашия вагон приехме закъснял пътник, който говореше вече неразбираем за нас език и беше облечен малко по-различно от нашите хора. Ние сме вече на чужда земя!? Полупланинските райони на тази „чужда земя“ приличаха на нашите. Оголените дървета говореха за идващата зима и ако човек не знае, че е далеч от родния край, само неразбираемият човешки говор би му подсказал за това. Тези места някога ги наричахме Западни покрайнини, които след Първата световна война бяха дадени на Югославия с два града – Босилеград и Цариброд, и селата около тях.

Достигнахме Цариброд – малко хубаво градче. Тук имах двама мои колеги от ШЗО – хубави и чисти българи, Илия – слабичък добряк, и Тодор. Направих опит да ги потърся някак с питане на местното население, което отново почна да говори на сръбски и не можах. От гарата се виждаше и голямо българско гробище на загинали български войници от окупационни войски – „корпуса“, както го наричаха тогава. България държи в границите си моя район 4 години, но сега отново беше взет обратно. Затова и местното население се страхуваше да говори български (западно наречие), тъй като вътрешната обстановка беше много несигурна и бурна (както читателят ще види от по-нататъшния разказ в срещите на автора по пътя). И все пак сръбското влияние се чувстваше. Друг изход за тях нямаше. Сръб-

ската земя почти планинска, гориста с малки полета, необработена от хората с разпръснати селски къщи по склоновете. Лъхаше повече на бедност и неуредба по тях. Но влакът нямаше спиране. Стигнахме Пирот, след това Ниш. От нишката гара не се виждаше градът, но следите от войната се чувстваха вече осезаемо. По жп линията са построени високи кули – бункери за охрана, някои от тях накрътени от стрелба, бомбени ями, причинени от самолетни попадения около линията, съборени къщи и следи от пожари. В Алексинац⁴ направихме престой около час и скоро около нас се събраха разни момчета, разглеждаха личното ми оръжие, говореха почти неразбрано помежду си, някои от тях имаха пушки и се хвалеха, че са партизани или както те казваха „у шуму“, или на български „в гората“. Въръжените момчета ги придружаваха и почитатели – вероятно техни съученици или махленци. Тук беше вече истинската Сърбия. Минахме реките Морава и Нишава. Разрушенията се увеличаваха. Целта на английските бомбардировки е била да прекъснат жп транспорта и снабдяването на германската армия, докато е била в Гърция и България. Линията беше възстановена до гара Джунис⁵. Тук трябваше да разтоварим влака и пеш да стигнем град Парачин, за да се натоварим отново⁶. Предстоеше ни 46 км поход по лош, вероятно междуселски път, който трябваше да преодолеем до разсъмване. Тръгването стана следобед. При една почивка видях селянин насяващ малка нива пред къщата си. Той караше две магарета с просто рало и насяваше всяка бразда, попитах го защо така сее, а не цяла леха.

⁴ Алексинац – град в Нишавски район, Сърбия, намира се на 30 км северно от Ниш. Бел. рег.

⁵ Малък сръбски град в Расински окръг, разположен между Алексинац и Парачин. Бел. рег.

⁶ Град в Поморавски окръг, общински център. Бел. рег.

Отговори, че кокошките го кълвели, но такива не се виждаха, нито курник. Оставихме селцето. През оградите от камък надничаха страхливо жени. Започна да става тъмно, тъй като през късната есен дните са много накъсели, като при това росеше слаб дъжд, който затрудняваше движението още повече. Хората се измъчиха, дотегна им пътя и при това натоварени с раници и оръжие започнаха да протестират. Чуваха се най-различни подмятания на гуми, между които и тези: „За едно мрене да бъхтим толкова път, да бяха ни избили на плаца“, „На нас Берлин не ни трябва“ и други. Минахме през Ражин – малко градче, и някои села, за да бъдем вече на разсъмване в Парачин. Особени впечатления от града нямам, защото умората и тъмнината убиваха усещането на човека. Тук имаше и партизански части, както наричахме югославската войска, сигурно чакаха и те натоварване, но ние избягвахме контакта с тях, тъй като не ни обичаха заради окупацията на Корпуса, лошото му държание и бойните действия между тях⁷. Ние даже се страхувахме първоначално, а при това бяхме на тяхна земя, макар да сме съюзници и служим на една и съща „кауза“. Нашият ешелон беше готов, състоеше се от конски вагони, смесица от югославски, български, германски, надупчени от стрелба и страшно замърсени. Разпределихме по роти вагоните, натоварихме хората, конете, каруците и други съоръжения. Влакът даде обичайния сигнал, лашна 2 – 3 пъти и потегли за фронта, той беше все още много далеч.

Денят беше 27.XI. Минахме град Ягодина⁸. Виждам се следи от бойни действия, бомбени нападения. По гарн-

⁷ Авторът визуира сраженията между българските окупационни части в Източна Сърбия и местните партизански отряди, които впоследствие са обединени в т.нар Народоосвободителна Югославска армия, начело с Тито. Бел. рег.

⁸ Град в Поморавска област, Сърбия; общински център. Бел. рег.

те населението търси да купи цигари и продава сланина, слаба ракия и други неща. Хората, ми прави впечатление, окъсани и нямат онзи добър вид както у нас. В 1 часа през нощта стигнахме гара Белград, полуразрушена, но все пак приема влакове. Разтоварването започна веднага, всеки офицер проверява хората си и колоната е готова. В дневника съм записал, че тук е станала една малка престрелка, която без малко щеше да донесе първите жертви на групината. Сега не си спомням нищо за това! Колоната минава вляво на гарата, по моста на река Сава, виждат се силуети на високи здания, разрушения по моста, но тъмнината е по-силна от любопитството. Сигурно в България сме нямали такъв голям мост, за да запиша, че ме е изненадал с големината си, и вярно че не сме имали такъв мост, защото нямаме и такива реки. Разрушенията от войната стават нещо обикновено, окото бързо свиква и това му става нещо обикновено, макар човек да е готов да го порицае. Излизаме на открито поле, през което води асфалтово шосе за град Земун. От Белград до Земун тогава беше пясъчно поле, на което сега не си спомням на отиване или на връщане имаше лагер с бодлива тел. За кого е бил предназначен този лагер, не знам, но сигурно, за съжаление, за невинни хора⁹. Земун като град от бившата Австроунгарска империя, строен в стил барок – добре подреден и чист с малки разрушения, почти до река Дунав, макар някога граничен, личи, че не е бил лош. Но това не ни интересуваше, нашата задача беше да бием врага.

На края на Земун се настанихме в една сръбска казарма, конска школа, вероятно наследство от своя добър наследодател, но аз не я разгледах, предпочетох да видя поне част от града. Тук прекарахме деня с малко сън.

⁹ Става дума за военнопленнически лагер, разположен край Земун, в който са държани германски военнопленници. Бел. рег.

28.XI. свечеряваше се и тръбваше да тръгнем на път. Нека кажа, че по мирната спогодба с Хитлер тази земя влезаше в новата държава Хърватско, създадена след разгрома на Югославия¹⁰. Правят ми впечатление много неща, първо равнинна местност, недалеч от Дунав, жилища добре подредени от двете страни на шосето. Тук видях един стол на тротоара и се чудех, но по-късно разбрах, че местното население е избягало и сега безстопанствени къщи се разграбват от моя и оня. Това след Земун беше първото хърватско село, наречено Нова Пазува¹¹. Тръгваме за следващото село, наречено Стара Пазува, колоната е доста уморена, разстояниятата не са малки и нощното пътуване е по-тежко, но го правим за прикритие от самолетни нападения. Около 3 часа на разсъмване навлязохме в селото, то е вероятно по-голямо от първото. Тук стана цялата колона свидетел на една отворителна сцена, около 20 души съблечени съвсем голи, навързани с въжета в колона и около колоната въжета, със затъкани с парцали уста ги караха на разстрел, чуваше се от тях само едно пъхтене и влачеха крака едва. Около тях подскачаха въоръжени с „шмайзери“ 5 – 6 души. Времето беше студено. Ние се разминахме с голите, вървахме напред, а те се влачеха обратно. След 15 минути аз намерих своята квартира, надписана от пратени напред хора. Тук тръбваше да генуваме. В това време в нощната тъма се чуваха ясно откосите на „шмайзерите“. Тази сцена ни подскрежи, не беше лесно човек да възприеме нечовечното. Но така ще бъде, това беше тяхна работа. Те служеха на новото и светло бъдеще. Почуках няколко пъти на надписаната врата, но никой не отваряше. Тогава да-

¹⁰ Става дума за т.нар. Независима хърватска държава, обявена на 10 април, 1941 г. от усташите. Границите ѝ са определени с поредица спогодби през май, 1941 г. Бел. ред.

¹¹ Днес Нова Пазува се намира в Сърбия. Бел. ред.

дох един изстрел с пистолета и след малко вратата се отвори. Млад човек на наша възраст ни посочи към две съвсем голи стаи, където ще спим, и той се прибра. Войниците насядаха по пода, подпрели глава на стените, но никой не заспиваше, както и аз. Съмна се, размърдаха се из двора, излязохме по улицата, но жива душа нямаше от населението. Към обед нашият хазяин стана. Аз му разказвам случилото се в ранни зори, той се ухили и ми каза, че убивали по сто души. Престанах да говоря с него, значи, и той беше от тези зверове, но не е бил в наряд. Не можах да разбера дали тези убийства бяха чисто политически, или беше национална борба между отделните националности. Населението на това село в голямата си част е било хърватско, малко сърби и германци от т. нар. шваби¹². Но не е изключено жертвите да бяха пленници или доведени от друго място. Тук прекарахме неспокоен ден.

Новия ден **29.XI.** ни завари по път кален, макар да беше нещо като шосе, след това едно отклонение и навлязохме в още по голяма кал. Трудности виждахме с картечните джукони, тикахме, дърпахме конете, но всичко ставаше много трудно. Все пак достигнахме село Голубинци и по същата кал се озовахме в село Путинци. Тук и осъмнахме. Около това село са се водили боеве може би малко дни преди нашето идване, тъй като оръдейни изстрели се чуваха ясно може би не по-далеч от 15 – 20 км¹³. Фронтът се движеше бързо, противникът отстъпваше с десетки километри, оставяйки следите на разрушението и гробовете на невинни хора. Голяма част от населението е предимно германско и малко

¹² Става дума за германоезично население, което е заселено като колонисти от Хабсбургите още през XVIII век. Съдбата на тези „дунавски шваби“ след края на Втората световна война е изключително трагична и мнозина от тях умират в различни трудови лагери в Югославия. Бел. рег.

¹³ Става дума за Сремската операция, в която участва Първа българска армия, начело с ген. Стойчев. Бел. рег.

хърватско, което личеше по къщите и дворовете им, силно религиозно и много наредено, нещо, което не можеше да се види по нашите селски дворове. Висока култура в стопанството и живота на тези подгонени хора. Селският барабанчик оповести на останалото население, че закупува разни продукти за прехрана на войската. Какво купиха не зная, но кражбата не работеше зле. Днес направих голяма грешка. Помощник-командирът с чин майор пред група войници говори за свободата, която им носим. Аз, неориентиран в проблемите на новото време, като виждах колко са напред от нас, го апострофирах с думите: „Освобождаваме ги от култура и напредък“. Това ми струваше много неприятности. Истината може да донесе зло.

Тук мина **30.XI**.

На **1.XII**. вечерта потеглихме за село Шатринци. Цяла нощ се лутахме из калните пътища. Аз се откъснах с групата от моя взвод, минах през село Добридол и пак пристигнах навреме в село Шатринци. Макар и заблуден, съм намерил по-верния път. Това село по архитектурен вид не се отличавахе от другите села, но като че ли бе по-бедно. Много вероятно част от населението да беше избягало, тъй като тук от изоставени царевични ниви брахме цели каруци царевича за конете. В това иначе спокойно село стояхме цели 9 дена, за да изчакаме събирането на полка. Не зная, но един полк сигурно се превозва с 4 – 5 ешелона, а това иска време. Запознахме се с няколко местни жители. Ако не се лъжа, бяха учители и нумизмати, разменяхме пари и разговаряхме с тях като хора на новото време.

На **10.XII**. се получи заповед за тръгване към фронта. Минахме по черен път, толкова кален и страшно лепкава кал, човек с усилия си вади ботушите. Това бяха нечу-

вани мъки, конете не могат да возят, двуколките падат, разпрягаме, дигаме, тикаме, блъскаме и едва преминахме 8 км за цяла нощ. Минахме през едно село, наречено Малорадинци, от което нямам впечатления¹⁴. Разсъмваше се, когато излязохме на едно шосе с рядка кал направо тиня, която достигаше често над ботушите. Бяхме доволни, че се вървеше леко. По този край се беше разляла река Сава или някой приток. Най-после се озовахме невъобразимо кални в град Рума. Цветът на дрехите не личеше от кал. С моя възвод попаднахме в един грамаден обор. Вкарахме конете, накладохме огън и започнахме да се сушим и почистваме, тук прекарахме нощта. Сутринта разгледах града около центъра, уреден, с големи, но неработещи магазини, може би разграбени или липсваха стоки, но по всичко личи, че е бил център на богати села. Оттук пътят ни пое към Стремска Митровица, град на река Сава, в който са се водили големи боеве¹⁵. Със специална машина бе унищожена жп линията. Релсите изкривени вълнообразно и всяка траверса счупена по средата. Минахме през няколко села, но не научих имената им¹⁶. Нощта прекарахме в града. Спах на креват и отпочинах добре от тежкия път.

На **12.XII** минахме през някои села по сравнително хубаво шосе, приличащо на нашите, минаваме село Мартинци и тук е имало тежки боеве с неприбрани още трупове на противникови войници, някои от тях голи до кръста, може да са избити пленници за отмъщение или за дрехите и ботушите им. Достигаме село Кукуйевци и тук са се водили боеве, гарата разрушена и жп линията също. Селото е голямо и богато, с хърватско

¹⁴ Името на селото днес е Мали Радинци, близо до град Рума (Сремска област, дн. Войводина). Бел. рег.

¹⁵ Боевете се водят в началото на м. ноември 1944 г. между силите на Вермахта и техните хърватски съюзници и югославско-съветски войски. Бел. рег.

¹⁶ Селата днес се наричат Ерем и Вогань. Бел. рег.

население. Хубав вид имаха гворовете и къщите им. Тук се събра полкът и на много голяма поляна ген. Стойчев го прие и поздравя със съответните военни церемонии¹⁷. На коя дата стана приемането не съм отбелязал в дневника си, но тук престояхме до **17.XII**. Времето използвахме за почивка, пиехме хубаво вино, понякога вечер свиреше военна музика, правехме малки веселия по квартирите. Войниците като че ли бяха забравили, че се намираме пред самия фронт, макар грохотът на оръдията да напомняше какво ни предстои. И ето внезапната заповед за тръгване в 4 часа сутринта. Голямата игра започваше...

С бърз ход минаваме през село Бачинци. Населението го няма. Обичайните разрушения не са пощадени и голяма църква, следва село Гибарац и оттам в Товарник¹⁸. И оттам отново голяма кал. Тук нашият ротен обоз закъсва и с големи усилия го гвижим напред. Надясно от нас лежат три трупа от цивилното население, такъв е моралът на войната, не скриваха и нечовешките деяния. Стъмна се и със зор достигахме село Илача. Повеќе не можем да продължим и оставаме тук в една изоставена и полуразрушена къща при студ и мрак. На сутринта нови усилия да изтеглим обозните коли. С

¹⁷ Владимир Стойчев (1893 – 1990), български военен, главнокомандващ на Първа армия по време на участието на България във Втората световна война. Баща му е адютант на княз Батенберг. Владимир Стойчев се сражава в Балканските и Първата световна война. Завършва военно училище в София. Като състезател по конна езда представя България на три олимпиади (1924, 1928 и 1936 г.). Военно аташе на България във Франция и Великобритания между 1930 и 1934 г. След опита за преврат от 1935 г. Стойчев е уволнен от армията. През 1944 г. се включва във Военния съюз, който де факто организира преврата на 9 септември заедно с БКП и скоро след това става член на БКП. Член на всички народни събрания от 1949 до 1987 г. Председател на Българския олимпийски комитет (1952 – 1982) и член на Международния олимпийски комитет от 1952 до 1987 г. Умира на 27 април, 1990 г. Бел. рег.

¹⁸ Днес с. Товарник е първото селище в Хърватия след сръбската граница. Бел. рег.